

Војо Д. КУШЕВСКИ

**ЦЕЛТА И КАРАКТЕРОТ НА ПЕТИЦИОНЕРСКАТА МИСИЈА НА
ДИМИТАР ШАЛЕВ, ГЛИГОР АНАСТАСОВ И ДИМИТАР ИЛИЕВ
ВО ДРУШТВОТО НА НАРОДИТЕ
(од крајот на 1929 до 1932 година) (I)**

— По повод објавувањето на нивната прва петиција до Друштвото на народите во зборникот „Македонија“ на Бугарската академија на науките —

Нашата јавност беше известена дека Бугарската академија на науките подготвила и издала зборник на документи* со којшто највисоката научна институција на Бугарија и со оваа книга се обидува да ја оспори македонската националност, всушност да ја оправда пред јавноста познатата великобугарска политика на денешните државни и политички раководители на НР Бугарија спрема македонскиот народ и воопшто спрема заедницата на југословенските народи и народности, како и денационализаторската и асимилаторската политика спрема Македонците кои живеат во Пиринска Македонија и другите краишта на НР Бугарија.

Во оваа монтирана и напабирчена збирка со материјали од различна временско-просторна историска обусловеност, зад кои стојат различни групи и поединци со различна класна, идеолошка, политичка и партиска припадност и др., е објавена и петицијата на Димитар Шалев и Димитар Илиев** што тие ја поднесле до Друштвото на народите во Женева, во почетокот на 1930 година.***

* Под наслов „Македония — Сборник от документи и материали“, София, 1978.

** Односно и на Глигор Анастасов, што не е наведено во Зборникот.

*** Петиција на българското население в Вардарска Македония до О(пштеството) (на) Н(ародите) одгдносно непоносими националнополитически гнет“, БАН „Македоније — Сборник от документи на материали“, София, 1978, стр. 758—760. Текстот на Петицијата е пренесен од познатата книга, пак збирка на слични материјали, издадена во Софија 1931 година, под Veritas, „Македония под иго 1919—1929“ т.е. пред Втората светска војна.

Вака објавена — сама за себеси — изолирана од историските прилики во кои и заради кои настанала, без да бидат изнесени вистинските мотиви, целта, политичките околности во кои е составена и до кого и зошто е доставена и сл., — оваа петиција може да го наведе неинформираниот читател кон криво сфаќање, недоразбирање, дури и збунетост.

Токму тоа и нè побуди да го објавиме овој наш прилог со кој сакаме да фрлиме светлина и да придонесеме кон објаснување на прашањето: како и со каква цел во обележаното време, се појавија во Женева тројцата интелектуалци од Вардарска Македонија, кому тие му служеа, претставувајќи се себеси наводно како „претставници“ од овој дел на Македонија — и поднесувајќи во името на македонскиот народ, петиции до Друштвото на народите.

* * *

Мисијата на Шалев, Анастасов и Илиев секако има своја предисторија. За тоа наведуваме неколку воведни наспомнувања.

Користејќи ги и клаузулите за заштитата на националните малцинства, кои беа инкорпирани во мировните договори, склучени по Првата светска војна и ставени под гаранција, заштита и грижа на Друштвото на народите (ДН), великобугарските реваншистички кругови, придружувајќи се и кон другите — главно поразени земји во Големата војна, настојуваа преку оваа меѓународна организација — сега со покренување на малцинското прашање — да ги остварат своите познати цели во однос на подрачјата на Балканот на кои тие имаа претензии. При тоа во центарот на вниманието им беше Македонија. За таа цел, во Бугарија, по споменатата војна беа впрегнати сите можни фактори: државните односно дипломатијата, а посебно организациите на македонската емиграција во оваа држава, кои во својата дејност биле насочувани, поддржувани, а и под контрола на државните фактори, т.е. на државната политика, раководени од врховистичките врвови на таа емиграција, посебно оние кои фатиле корени во Бугарија, дури и илегалната терористичка ВМРО на Тодор Александров, односно подоцна на чело со Ванчо Михајлов.

Имено, од стапувањето во сила на Пактот на ДН до 1930 година, т.е. за десетте години од постоењето на оваа меѓународна организација, тие ги напегнаа сите свои сили, — преку, речиси, постојано и упорно обраќање до ДН со дипломатските акти, резолуции,**** а посебно со испраќање петиции до оваа

**** Такви обраќања до ДН беа и резолуциите од некои конгреси на братствата на македонската емиграција во Бугарија — контролирани, како што е горе напоменато — од режимите и врховистичките врвови во

организација да преземе чекори како би им се осигуриле правата на т. н. „бугарско малцинство“ во Македонија „под грчка“ и во Македонија „под српска власт“, како што тоа било наведено во тие поднесоци до ДН.

И додека на доставените, вакви и слични барања — од Секретаријатот на ДН, — грчките влади одговараа на разни начини, односно ги одбегнуваа своите обврски во однос на културната автономија за Македонците во Егејска Македонија, владите на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците (Кр. Југославија) редовно и упорно ги одбиваа овие петиции, одговарајќи му на овој орган на ДН дека во Кралството не постои никакво бугарско национално малцинство.

Во соодветните тела на ДН, посебно експертите на чело со генералниот секретар на ДН Џејмс Ерик Драмонд, свртуваа големо внимание на било каквите обраќања кои се однесуваа за Македонија, кои го танпираа македонското прашање, меѓу другото, и заради политичката природа на прашањето, неговите импликации и сл. Ова дотолку што содржината на овие обраќања беше таква што со нив отворено се бараа ревизија на мировните договори, така што повеќето од нив излегуваа од рамките на установените услови коишто требаше да ги исполнуваат оние што се обраќаа за овие прашања до ДН. Оттука, при разгледувањето на овие петиции, надлежните во ДН го насочуваа тежиштето на правно-процедуралните прашања, кои кои мораа да се придржуваат подносителите на ваквите, а и другите слични форми на обраќања до ДН по малцинскиот проблем.

Притоа, на споменатите фактори во ДН не им беше тешко преку ваквите обраќања до ДН, да ја препознаваат нивната политичка заднина, т.е. нивните реваншистички тенденции со отворени или прикриени барања, за ревизија на мировните договори, посебно оние кои се однесуваа за Македонија.

Значи македонското прашање своевидно се одразуваа, односно беше присутно и во Друштвото на народите.*****

Бугарија, кои по својата содржина ја следат споменатата политика по македонското прашање на бугарските владеечки кругови помеѓу двете светски војни, од кои исто така некои се објавени во споменатиот зборник.

***** За ова прашање, како и за другите обраќања до ДН по однос на Македонија и македонското прашање види ги и нашите прилози: „Обиди за поставувањето на македонското прашање пред Друштвото на народите“ — Историја (Скопје), бр. 2 (1967), (стр. 53—73); „Македонија пред Друштвото на народите“, Скопје, 1968, стр. 30 (брошура); „Реагирањето во Друштвото на народите на револуционерната ситуација во врска со поставувањето на некои национални и малцински прашања во периодот од 1920 до 1922 година“, — Историја (Скопје), бр. 2, (1969), стр. 62—76; „Петициите на „српско малцинство“ од Егејска Македонија, упатени во 1925 година во Друштвото на народите и нивната судбина“, — „Историја“ (Скопје), бр. 2 (1970), стр. 126—139; „Од активноста на дипломатијата на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците, Бугарија и Грција во врс-

1. Кои се Димитар Шалев, Глигор Анастасов и Димитар Илиев, зошто и како дошло до нивното врбување да работат во полза на великобугарската политика и пропаганда по македонското прашање во Женева

Навлегувањето во десетгодишнината од склучувањето на Версајскиот мировен договор, како и од создавањето на Друштвото на народите, било повод за сумирање и оценка на дотогашната работа на оваа меѓународна организација во сите области од неговата дејност, меѓу кои и на заштитата на националните малцинства. Фактички мошне воздржливата политика која не довела до некои видливи резултати во поглед заштитата на малцинствата од постоењето на Друштвото на народите (1919/20—1929 г.), предизвикала соодветно недоволство и јавно реагирање. Притоа, кај граѓанската либерално-демократска јавност критиките што во тој поглед биле упатени на адреса на ДН, не се однесувале на суштината на проблемот, туку тие биле канализирани главно кон сè почестото истакнување потребата од менување на процедурата за пристигнатите малцински петиции. Ваквото реагирање најмногу доаѓало од оние меѓународни организации чијашто дејност била свртена кон социјалните и национални проблеми, вклучувајќи го и проблемот на малцинствата. Во тоа, се разбира, предничел Меѓународниот сојуз на здруженијата за Друштвото на народите („L'Union Internationale des Associations pour la Société des Nations"). Од оваа, а и слични организации, е барана поголема јавност во работата на организите во ДН кои се занимавале со малцинското прашање, а посебно на Комитетот на тројцата на Советот на Друштвото на народите.¹

По однос на ова прашање во ДН дошле до израз главно две јасно пројавени политички тенденции.

Постојното незадоволство и критиките на адреса на ДН за нерешените малцински проблеми, кои беа одраз на бројните противречности со кои беше обременето европското друштво по Првата светска војна, меѓу кои и националното прашање, беше искористувано главно од победените држави во војната на чело со Германија, кои непосредно и отворено во ДН, а посебно во VI-тата Комисија на Асамблеата, се спротивставуваа на по-

ка со покренувањето на македонското прашање прашање првите години по стапувањето во сила на Пактот на Друштвото на народите", — „Историја" (Скопје), бр. 2 (1972), стр. 127—137; „Поставувањето на македонското прашање пред Друштвото на народите", — „Nastava povijesti, Настава историје, Pouk zgodovine, Настава по историја" (Zagreb), бр. 1 (1973), стр. 27—33; „Д-р Трифун Грековски", — „Историја" (Скопје), бр. 1 (1973); и „The Macedonian Question and the League of Nations", — „Macedonian Review" (Skopje), Vol. II № 1 (1972), p. 35—40.

¹ Bovet E., Du danger de la diplomatie secrète, „Les Minorités Nationales", Lausanne — Bruxelles, Deuxième année, No 3—4, Mai — Août, 1929, p. 67.

политиката по малцинското прашање и бараа отворено измени во постапката по поднесените петиции за заштитата на малцинствата или установање на посебни комисии за малцинските прашања и сл. Ова прашање беше покренато на сесијата на Советот на ДН во Лугано од крајот на 1928 година од претставникот на Канада во ДН Дандуран и од министерот за надворешни работи на Германија Штреземан, кој бараше целосно разгледување на политиката на ДН по ова прашање.²

Од друга страна, водечките сили победнички, заедно со своите некогашни сојузнички од Војната и натаму настојувале да си ги задржат стекнатите позиции од Војната, а меѓу другото и оние по проблемот на миноритетот. Согледувајќи дека и ова прашање е една од слабите политички точки на која атакувале победените држави во ДН, тие сакале и натаму да остане неизменет досегашниот систем на заштитата на малцинствата, бидејќи чувствувале дека секоја негова измена би значела слабеење на нивните позиции не само на меѓународен план, туку и во водењето на внатрешната политика во сопствените држави. Затоа, во ова особено биле настојчиви оние сојузнички на Антантата кои биле обременети со малцинскиот проблем, а против кои и до сега во ДН биле поднесувани бројни петиции. Согледувајќи ја нивната политичка заднина која водела кон автономизам дури и ревизија на мировните договори, сметајќи дека настојувањето за либерализација и за измена на процедурата во малцинската политика во ДН ќе значи натамошно засилување на таквите стремежи, овие држави решително се заложувале против измените на процедурата за заштитата на малцинствата во ДН. Во тоа предничеле државите на Малата Антанта кон кои по ова прашање се придружувале Полска и Грција. За таа цел овие држави поднесле до Советот на ДН колективен Мемо, заложувајќи се за потребата од претходна согласност од заинтересираните држави за внесување било какви измени во процедурата по миноритетните барања пред ДН.³

Како резултат на притисокот на јавното мислење по малцинската политика на ДН, а од друга страна и на постојната опозиција и во самото ДН на споменатите поразени земји, на 55-тата т. н. „Мадридска сесија“ на Советот на ДН, одржана од 1 до 15 јуни 1929 година во Мадрид, на 13. VI. 1929 година, била донесена Резолуција од овој орган на ДН, со која се вне-

² Архив Секретаријата на иностраних послова Београд, (Архив СИП-а) Поверљива архива Краљевске Сталне делегације при Друштву народа, Женева (ПАКСД — ДН, Женева), П/1929 и 1930, Ф—9 (1929), Пов. бр. 24 од 20. I. 1929 год. (Извештај на К. Фотиќ до министерот Кумануди, Белград.).

³ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/1929 и 1930, Ф—9 (1929), (Види прилогот на Aid — Mémoire-от под Пов. бр. 263 од 13. IV. 1929 год.; Bovet E., Qui a rédigé le Mémoire de Petite Entente?, „Les Minorités Nationales“, Lausanne — Bruxelles, Deuxième Année, No 3—4, Mai — Août 1929, p. 66—67.

сени извесни измени во процедурата по однос на малцинските петиции⁴, што донекаде значи извесна отстапка којашто била сторена од страна на водечките сили во ДН по ова прашање.

Според оваа (Мадридска) резолуција на Советот на ДН по малцинското прашање сторен е извесен чекор напред по однос на јавноста во работата на Комитетот на тројцата на Советот на ДН во којшто се разгледувани петиции по малцинското прашање. Тоа, секако, имало одредено влијание и на натамошниот став и однос на Секретаријатот на ДН спрема овие петиции. Имено, според дотогашната процедура, Секретаријатот на ДН, на чело со Генералниот секретар Ерик Драмонд, можел тукуречи, по свое наоѓање, веднаш и без посебни тежкотии да ги усвојува или одбива пристигнатите барања по малцинскиот проблем. Но со оваа Резолуција на Секретаријатот на ДН му е ставено во службена должност секоја година да ги соопштува резултатите од пристигнатите и разгледуваните петиции од Комитетот на тројцата. Фактот што во оваа информација требало да се покаже вкупниот број и на пристигнатите петиции во Секретаријатот, како на оние што биле прогласени за премливи така и на екартираните, а особено објавувањето на решенијата на Комитетот на тројцата за секоја разгледувана петиција⁵, влијаело на Генералниот секретар на ДН, Драмонд, по однос на приемливоста на петициите сè повеќе формално да ја префрлува одговорноста на Комитетот на тројцата и покрај тоа што тоа право формално не му било одземено за оценка и подвргнување на петициите на процедурална постапка или нивното огласување за неприфатливи од гледиштето на нивниот извор.⁶

Макар што со оваа Резолуција на Советот на ДН од 13. VI. 1929 година речиси ништо суштинско не било изменето во односната процедура⁷, дури и по однос на тајноста при водењето на истата⁸, сепак, евидентирањето на петициите, како и

⁴ League of Nations, Official Journal, Geneva, 10th Year, No 7, July 1929 — Minutes of the Fifty fifth session of the Council, held at Madrid, from Monday, June 10th, to Saturday, June 15th, 1929, p. 1133.

⁵ Ibidem.

⁶ За ваквиот став на генералниот секретар говори и Илија Шуменовиќ (новиот претставник на Кр. Југославија при ДН во Женева во еден свој подоцнешен извештај до Министерството за надворешни работи (Министерство иностраних дела — МИД) во Белград: „... Такво је држање у духу нове политике Секретаријата, коју он (Драмонд В. К.) практикује после Мадридске реформе мајинске процедуре...“ (Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф—3 незаведена копија на писмото од Илија Шуменовиќ до Воја Маринковиќ без број и датум.).

⁷ На пример, заседанијата на Комитетот на тројцата и натаму се одржувале зад затворени врати, а резултатите од разгледувањето на прашањето што било поставено во петициите можеле да се објават дури со согласност на заинтересираната влада (види погоре цитираниот број на Official Journal).

⁸ Тоа впрочем, било согледано од мнозина граѓански публицисти и познавачи на малцинскиот проблем (Е. Bovet, Th. Ruysen и други).

објавувањето на резултатите од нивното разгледување во службениот орган на ДН, претставувало таква измена во процедурата која давала извесна надеж во поглед на натамошното водење на малцинската политика на заинтересираните држави, или за излегување во пресрет на петициите кај некои групи или поединци-припадници на одредено малцинство.

Ова особено е карактеристично за петиционерството по однос на македонското малцинско прашање што е покренувано дотогаш во ДН, меѓутоа, таквите петиции биле редовно огласувани за неприемливи, а особено откако била донесена одлуката на Комитетот на тројцата на Советот на ДН од 5. VI. 1928 година, според која во иднина нема да се земаат во разгледување петициите кои ќе бидат испраќани до ДН од Македонскиот национален комитет (МНК) од Софија и од „организациите кои се инспирирани од него“. Ова е одлучено по засилените познати терористички активности во Македонија, посебно по убиството на генерал Ковачевиќ во Штип, а по барање на владата на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците. Иако ова претставувало очевидна негација и оквалификување на таквата досегашна акција на МНК како пропагандистичка, комбинирана дури и со тероризмот на михајловистичката ВМРО, сепак тоа не значело и крај на петиционерството за Вардарска и Егејска Македонија. Имено, тоа ги принудило заинтересираните десничарски и реваншистички кругови во Бугарија да ја менуваат тактиката и да изнаоѓаат други патишта и начини како би се продолжило со водењето на ваквата политика по однос на Македонија во Друштвото на народите.

Впрочем, можности за натамошното водење на петиционерска политика по македонското прашање и натаму постоеле во ДН. Зашто, ова решение на Комитетот на тројцата на Советот на ДН, всушност, не значело дека се произнесол и за тоа дека не постои малцинство во Вардарска и Егејска Македонија. Тоа го докажувала и досегашната пракса, ставот и донесувањето одлуки на овој Комитет. Останувале, значи, и натаму отворени вратите за политичка акција околу Македонија, дотолку што и овој пат според одлуката на Комитетот на тројцата на Советот на ДН се добил впечаток дека и во иднина ќе можат да се поднесуваат петиции, но истите да потекнуваат од самото македонско население, кое живее на територијата на Кралството на Србите Хрватите и Словенците. Се разбира, такви петиции можеле да поднесуваат и други организации и поединци, но кои не биле во врска со терористичката илегална ВМРО од Софија или под нејзиното влијание.

Во оваа смисла мошне јасно ја документира таквата политика по ова прашање во ДН, извештајот на пратеникот на Кр. СХС во Лондон, д-р Ѓурик за неговиот разговор во Форин Офис кога барал поткрепата од владата на Велика Британија за овластување на генералниот секретар на ДН, во иднина да ги

одбива петициите на МНК и неговите секции. На Ѓуриќ тогаш му е дадено на знаење дека становиштето на Форин Офис е дека не ќе може сосема да се отфрлуваат малцинските петиции за ова подрачје.⁹ Дека со ваквото решение на Комитетот на тројцата на Советот на ДН од 5. VI. 1928 година е најдена правна формула преку која е изразен ваквиот политички став на британската влада, покажува и истапувањето на Остин Чемберлен (едниот од мошне ангажираните англиски политичари којшто долго време учествувал како претставник на Велика Британија во политичките тела на ДН, пред сè во Советот на ДН) во Комитетот на тројцата на Советот на ДН на неговото заседание од 12. XII. 1928 година во Лугано, кога е разгледувана петицијата на Балканскиот комитет за „македонското малцинство“ во Вардарска Македонија.¹⁰ Британскиот дипломат секако бил добро запознат со критиките кои се упатувани на адреса на малцинската политика во ДН во овој регион на Балканот и Блискиот Исток, а и за Балканскиот комитет и дека во добар дел од општественото мислење кај демократските и лабуристичките кругови во Англија му било познато постоењето на „Slav minority“ во Македонија, на што е укажувал токму споменатиот Комитет. Затоа, мотивирајќи ги причините зошто треба да се огласи како неприемлива петицијата на овој Комитет,

⁹ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/1928, Ф—1, Пов. бр. 325 од 6. VI. 1928 г. (Писмо од пратеникот на Кр. СХС во Лондон Д-р Ѓуриќ, од 29. V. 1928 г.).

¹⁰ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/1928, Ф—10, Телеграфски извештај на Константин Фотиќ до МИД Пов, бр. 717, од 12. XII. 1928 год. од Лугано, за одлуката на Комитетот на тројцата на Советот на ДН за петицијата на Балканскиот комитет од Лондон.

Петицијата на Балканскиот комитет од Лондон за „состојбата на малцинствата во јужните краишта на Кр. СХС“, а која се однесувала главно на Македонците од Вардарска Македонија, била упатена до членовите на Советот на ДН, на 10. VII. 1928 год. (United Nations Library and Archives — UNL and A—Geneva, Doc. C. 583. 1928. I. Geneva, November 29th 1928.) Неа ја потпишале членовите на потесното раководство на чело со Ноел Бакстон, и е заснова врз новинарскиот извештај на Чарлс Греј, што е приложен со петицијата. Именувањето новинар во октомври и ноември 1927 година посетил некои места не само во Македонија, туку и Јужна Србија. Во извештајот е наведено дека во овие подрачја властите на Кр. СХС не ги извршиле одредбите за заштитата на малцинствата, зафаќајќи ги подрачјата на школството, службеничкиот кадар, на црквата и политичките прилики особено во врска со последните парламентарни избори. Во петицијата Комитетот бара од ДН да изврши анкета на лице место и да преземе мерки за заштита на малцинствата.

На петицијата што и е доставена на 23. VII. 1928 година, владата на Кр. СХС одговорила на 23. XI. 1928 година, се разбира, негирајќи ги со познатите ставови, наводите на оваа петиција. Комитетот на тројцата на Советот на ДН ја одбил оваа петиција на оваа своја седница.

Наспомнуваме дека оваа акција на „Балканскиот комитет“ во Лондон е одбележена и во врховистичкиот печат во Бугарија. Посебно ѝ посветил внимание и Симеон Ефтимов во „La Macédoine“ со статијата „Une demarche du Comité balkanique de Londres sur la situation des minorités nationales en Yougoslavie.“ („La Macédoine“, No 79/1928, p. 3.).

означил односно најавил одредена насока во Секретаријатот на ДН и Комитетот на тројцата на Советот на ДН во поглед ставот по прашањето за приемливоста на петициите за соодветното „малцинство“ во Македонија. Имено, на споменатата седница на Комитетот на тројцата на Советот на ДН, тој изјавил дека „особено бил фрапиран од аргументот (што е наведен во одговорот на југословенската влада на петицијата на Балканскиот комитет В. К.) дека самото население до денес никогаш не барало отворање на малцински училишта“¹¹ (подвлекол В. К.). Со ова се согласил и финскиот претставник, а францускиот (Бријан) бил наполоно задоволен со одговорот на југословенската влада.¹²

Споменатото решение на Комитетот на тројцата на Советот на ДН од 5. VI. 1928 година во поглед петициите што доаѓале од МНК од Софија или организациите блиски од истиот — по прашањето на малцинската заштита на населението од Македонија, како и овој став во соодветниот Комитет, ги натерало заинтересираните кругови во Бугарија да бараат нови пастишта односно други извори коишто ќе бидат прифатливи од надлежните тела во ДН. А спрема споменатите решенија на Комитетот на тројцата на Советот на ДН, како и според акцентираниот изјава на Остин Чемберлен и на седницата на овој Комитет и неговиот став во поглед на петициите кои се однесувале за Slav minority во Вардарска Македонија од 12. 12. 1928 година,¹³ морало значи од заинтересираните кругови во Бугарија да се изнаоѓаат и врбуваат погодни лица од Кр. СХС т.е. од Вардарска Македонија, за да ја преземат улогата на петиционери и да бараат во својство на „испратени делегати“ во Женева — „заштита“ на малцинските права на „Бугарите од Македонија под српска власт.“

Но, од друга страна, ние сметаме дека врбувањето на лица за петиционери пред Друштвото на народите означувало и противакција на МНК, ВМРО на Ванчо Михаилов и на другите реваншистички и аспиративни кругови према Македонија на бугарската буржоазија зад кои неофицијално стоела бугарската влада, заедно со дворот, за премавнување на создадената им бариера за поднесување петиции во ДН, за отклонување пречките за водење континуирана бугарска малцинска политика спрема македонското население во Вардарска Македонија. Со други зборови, тоа значело противакција vis-à-vis привремениот успех на

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Ibid. Може да се претпостави дека споменатиот став на Комитетот на тројцата на Советот на ДН, посебно на Остин Чемберлен, по однос на петициите по македонското прашање, бил пренесен на соодветно место во Бугарија, од италијанска страна. На ова не наведува податокот што на споменатата седница на Комитетот на тројцата бил присутен и италијанскиот претставник во ДН Шалоја, изговарајќи се дека „овде случајно се затекнал“ што е мошне симптоматично!

белградската кралска дипломатија пред Советот на ДН и Секретаријатот на ДН за во индана да се одбиваат петициите од МНК и оние кругови во Бугарија односно „инспирираните од него организации“ што е усвоено на споменатата седница на Комитетот на тројцата од 5. VI. 1928 година.

Дали тогаш постоеле можности за врбување извесни лица од Вардарска Македонија за да ја вршат погоре означената задача во ДН.

На поставеното прашање ние одговараме потврдно.

Имено, врбувањето на погодни лица од потесниот круг на граѓанската интелигенција за да се стават во случајов, во услуга на бугарската пропаганда спрема Македонија надвор од земјата и да дејствуваат пред еден меѓународен форум, каков што бил ДН, е резултат на одредени непосредни политички околности, како во „Јужна Србија“, така и во земјата, а и надвор од неа.

Но, најнапред да се запознаеме поодблиску со овие личности.

Димитрија Шалев произлегува од скопското семејство Шалеви. Татко му Јонче живеел во Бугарија, каде и се оженил. Таму бил поштенски службеник и како таков е пензиониран и уште пред 1912 година се вратил во Скопје. Неговиот син Димитар завршил турска гимназија, а потоа право на Софискиот универзитет, со државна стипендија. Откако завршил правни студии во Софија, се оженил во Бугарија, а по 1920 година се вратил кај родителите.¹⁴ Во Скопје работел најнапред како адвокатски приправник, а подоцна се вклучил во општествено-политичкиот живот во градот. Бил на двапати едноподруго избран за еден од шестмината кметови на Скопската општина. Освен положајот што го заземал во месната власт, Шалев станува и еден од функционерите на Радикалната партија на Никола Пашиќ во Скопје, со еден збор, „маркантна личност во политичкиот живот во градот“¹⁵ сè до 1927 година.

Глигор Анастасов произлегува од познатото семејство Анастасови од Кавадарци. Го посетувал единственото егзархистичко основно училиште во неговото родно место, а учел и во солунската гимназија. Правниот факултет го завршил во Загреб во 1904 година. По студиите престојувал едно време како судски писар во внатрешноста на Бугарија, а 1908 година се вратил во Кавадарци, каде останал до 1923 година кога се преселил во Скопје. Уште како млад Анастасов очевидно пројавува политички амбиции. Во 1920 година се кандидирал и бил избран како пратеник во Привременото народно претставништво, во Кавадарци, за Тиквешкиот округ. Во Скопје работел како адвокат до 1925 година, кога се кандидирал и бил избран

¹⁴ Архив СИП-а, ПAKCД — ДН, Женева, П/52, Ф — „Бугарска“ (1929,) прилог без број; според податоците на Министерството за внатрешни работи на Кр. Југославија — МУП —, Пов. бр. 2227 од 1. II. 1930 год.

¹⁵ В. „Политика“, Београд од 27. III. 1928 год.

за народен пратеник во Кавадарци на листата на Демократската партија.¹⁶ Тој повторно е избран за народен пратеник.

Третиот, Димитар Илиев бил исто така адвокат. Син е на Илија Крцков од Варош до Прилеп. И тој низа години престојувал во Бугарија, со неговите родители, каде се школувал и завршил право на Софискиот универзитет. По војната се вратил во Македонија, каде добил државна служба како судија, но откако се здобил со стаж за адвокатура, поднел оставка на државната служба и се занимавал со оваа професија, настанувајќи се во Велес.¹⁷

Но, кога се работи за времето во кое овие личности вршеле одредена политичка и професионална дејност, на прво место треба да се подвлечат неконсолидираните внатрешно-политички прилики во „Јужна Србија“. Имено, водејќи упорно не само централистичка туку и денационализаторска политика спрема македонскиот народ, великосрпските властодршци настојувале да го отстранат сè она што можело да претставува пречка во спроведувањето на таквата политика во Македонија. Навистина, власта успеала да ја отстрани за извесен период опасноста што за неа претставувала популарноста и вербата на народот во Македонија во Комунистичката партија на Југославија, нанесувајќи и чувствителен удар со донесување на „Обзнаната“ и Законот за заштита на државата, кога таа мораше да мине во илегалност, разјадувана подоцна и од внатрешнопартиски фракционерски борби и да преживува една од најсериозните кризи во својата историја, така што во овој дел на Македонија, во даденото време Партијата не претставувала непосредна опасност за режимот, за властодршците.¹⁸ Меѓутоа, во условите на нерешеното национално прашање во Југославија, а посебно за македонскиот народ, кога за Вардарска Македонија била сè повеќе засилувана пропагандистичката и петиционерската дејност на МНК и неговите секции како во Бугарија, така и во другите земји¹⁹, со што се вршени напади на режимот, кога во ДН

¹⁶ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/1931, Ф— „Бугарска — разне године“, Пов. бр. 917 од 2. IX. 1931 год. МУП на Кр. Југославија со Пов. Бр. 31275 од 28. VIII. 1931 год. доставува податоци за Кралската поставена делегација во Друштвото на народите (Краљевска Стална Делегација при Друштву народа — КСД — ДН — во Женева).

¹⁷ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф— „Бугарска“ (1929), Прилог без број; МУП на Кр. Југославија со Пов. I. Бр. 2227 од 1. II. 1930 год. доставува податоци за Илиев.

¹⁸ Оваа наша констатација ја поткрепуваме и со пишувањето на „Manchester Guardian“ од 17. X. 1929 година. Во оваа смисла тој пишувал: „... денес во Југославија. Повеќето од жртвите (затворени В. К.) се комунисти или Македонци. Несомнено, македонските жртви се особено многубројни...“ (доколку се мисли овде на Македонија секако дека има доста вистина.). — Цитирано спрема „Македонско дело“, Виена год. 5, бр. 101/10. XI. 1929 год., стр. 8.

¹⁹ Во еден извештај на пратеникот на Кр. СХС во Прага до својата влада, за разговорот кој го водел со бугарскиот дипломатски претставник во Прага кој како циркулар бил доставен до сите пратеништва на Кр.

упорно е барана примената на клаузулите за заштита на малцинствата според Сен-Жерменскиот мировен договор за т.н. „бугарско малцинство“ во Македонија под „српска власт“ и сл., за власта во Вардарска Македонија, во дадената политичка ситуација претставуваше првенствена грижа: максимална будност и со низа начини и средства кои ѝ стоеле на располагање, преземање противакции за запирање и отстранување на каква и да било пројава на влијание на бугарската пропаганда. А со оглед и на фактот што во Вардарска Македонија — за разлика од другите краишта на Југославија — дејствувала михајловистичката ВМРО со терористички упади, атентати и друга диверзантска активност (убиството на генералот Ковачевиќ во Штип, атентатите во Струмица, Гевгелија, Крива Паланка, Кочани и др.) имало извесни појави на нејзино влијание, а посебно искуството и со „Студентскиот процес“ и др.²⁰, ја наведувало власта (великосрпската буржоазија) својот режим во Македонија да го насочи кон консолидирање и јакнење на внатрешната сигурност воопшто и кон осигурување на својата политика во поглед на Македонците. Затоа таа води бескомпромисна борба за запирање на дејноста во прв ред на терористичката ВМРО и тоа не само со преземање воено-стратешки и полициски мерки за борба против атентаторските упади и друга диверзанска активност²¹ и во тој правец држење во вонредна состојба на воените гарнизони по градовите²² и сл., за внатрешната сигурност, — туку власта била особено будна и чувствителна и спрема оние за кои имала сведенија дека припаѓале на „егзархистички семејства“ или се шко-

Југославија, помеѓу другото, стои и следново: „... Пратеникот (на Кр. СХС В. К.) има впечаток дека Бугарите во странство ќе ја концентрираат својата акција во правец кон докажувањето на бугарските малцинства во соседните држави, а специјално кај нас.“ (Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/1929 и 1930, Ф—26 (1929), Пов. бр. 390 од 18. IV. 1929 г.).

²⁰ Архив СИП-а, „МАРАМБО“, П. 19, Извештај на Великиот жупан на Брегалничката област, Пов. бр. „службено“, од декември 1927 год. — Штип, за состојбата на приликите во областа, на лично барање на крал Александар I. (Во извештајот се предлагаат воени, жандармериско-полициски, културно-просветни и други мерки за борба против бугарската пропаганда.).

²¹ Архив Војно-историског института ЈНА (Архив ВИИЈНА), Београд, Пописник 17. К. 36, Бр. рег. 34, Команда Вардарске Дивизијске Области — Битољ со акт Стр. Пов. Г. Бр. 426 од 5. VIII. 1926 г., ја пренесува наредбата на Министрот на војската и морнарицата на Кр. СХС (Стр. Пов. Гј. Бр. 1501 од 31. VII. 1926 г.) за преземање вонредни мерки со оглед гласовите дека од 5—10 август истата година, „Бугарите подготвувале предизвикување на нереди“; — Пописник 17, К. 36, Бр. рег. 35. Наредба Стр. Пов. бр. 1, Команде места Битољ „за сву г. г. офицере за 6. X. 1926 г. Одредбе опште природе, гонење атентатора.“; — Пописник 17. К. 6=, Бр. рег. 3, „Упут за рад око спречавања атентата“ Команде жандармерије Крал. СХС, Пов. Ј. Б. Бр. 2213 од 19. XII. 1927 год.

²² Архив ВИИЈНА, Пописник 17, К. 36, Бр. рег. 32, Наредба Команданта Вардарске Дивизијске Области — Битољ (циркулар Стр. Пов. Гј. Пов. бр. 712 од 16. V. 1926 год. („Мерки за случај тревога и за употреба на групите за да не биде изненадена ниту една воена дејница.“).

лувале во училиштата на бившите дицези на Егзархијата во Македонија, а кои како интелектуалци биле на државна служба или заземале извесни функции во власта. Таквата политика била засилена особено по убиството на генерал Ковачевиќ и Студентскиот процес во Скопје. Познато е дека по споменатото убиство власта ги преместила во централна Србија (главно Шумадија) речиси сите учители и средношколските наставници (професори) кои своето стручно образование го стекнале предимно во училиштата на некогашната Егзархија во Македонија или во Бугарија пред 1918 година. Меѓутоа, за одделни — сомнителни за власта — интелектуалци „домородци“ не можеле да се применат такви административни мерки, бидејќи биле од слободна професија или заземале изборни функции, дури се пројавиле и во партискиот граѓански живот, се јавувале како адвокати и сл.

Такви личности биле Димитар Шалев, Глигор Анастасов и Димитар Илиев. Сомневањата спрема нив биле поголеми, и поради нивната професионална дејност. Имено, двајцата од нив се јавувале како адвокати — бранители на обвинетите на политичките судења според Законот за заштита на државата.²³ Во овие внатрешно политички прилики во „Јужна Србија“ и ваквата нивна дејност, власта со недобри очи гледала на нив. Затоа се барале причини и поводи за истите да бидат симнати од нивните функции, дури и судат, како не би им создавале главоболија на властодршците.

Прв на удар бил Димитрија Шалев, едниот — како што наведовме — од шесте кметови на Скопје, дури на времето и радикалски првак на партијата на Никола Пашиќ во Скопје. Против него најнапред се отпочнало со разни интриги, пуштани во јавноста и се барал повод за истиот да биде обвинет и затворен. Тоа е и сторено под обвинение дека бил „член на ВМРО“ и дека наводно бил испратен од „Комитетот“ да работи за организацијата, дека на еден од обвинетите со него, кмет на Скопската општина, му дал празен табак хартија со печат за да биде изработена лажна објава за спасувањето на првообвинетиот Милан Хаџи Панзов.²⁴ На судењето Шалев ги порекнувал сите наводи на обвинителниот акт, давајќи сведоштва за својата лојалност спрема државата и власта. Тој се изразил пред судот дека претпоставува дека „сето ова е политичка атака против него“.²⁵ И навистина, поради немање докази, судот го ослободил од обвинението и тој бил пуштен на слобода.²⁶

²³ Veritas, „Македонија“, документи и свидетелства“, София, 1931, стр. 170 239, 241; в. „Политика“ од 27. III, 1928 год.

²⁴ в. „Политика“ од 27. III, 1928 год.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Veritas, стр. 237.

Покрај Шалев, човек со амбиции за политичка кариера бил и Глигор Анастасов, кој како народен пратеник за тогашниот Кавадарски срез и припадник на Демократската партија, исто така бил под присмотра од тогашната власт. Анастасов бил особено под сомневања по некои политички судски процеси во Скопје, на кои и тој се појавил во одбрана на обвинетите.²⁷ Но оневозможување на Анастасов како политичко лице, како и на многу други, уследило после Шестојануарската диктатура²⁸, со распуштањето на парламентот и забраната на сите политички партии во земјата.

Сметаме дека и едниот и другиот од службените и изборните функции имале добри приходи. Треба да се претпостави дека со новонастанатата ситуација биле погодени и материјално. Наспомуваме дека и на Шалев и на Анастасов им била кредитор Хипотекарната банка во Скопје²⁹. Факт е, исто така, дека Димитар Шалев ја напуштил земјата како должник на оваа банка.³⁰

Случајот на велешкиот адвокат Димитар Илиев бил нешто поинаков. Тој не заземал некоја изборна функција, меѓутоа, јавувајќи се како еден од адвокатите — бранители на Скопскиот студентски процес³¹, бил под присмотра и тортура, заедно со сето свое семејство.³² Покрај ова, истиот бил еден од адвокатите бранители при судењето и на групата обвинети на чело со Милан Хаџи Панзов, во која бил и Димитар Шалев.³³ По неговото емигрирање, од страна на полициските органи и од Министерството за внатрешни работи на Кралството Југославија, е признато дека се постапувало неправилно со адвокатот Илиев и неговото семејство³⁴, а подоцна, изложувајќи ги причините што се согласил со Шалев и Анастасов за напуштањето на зем-

²⁷ В. „Политика“ од 27. III. 1928 год.; Veritas, стр. 240.

²⁸ Анализирајќи ги причините за неговото заминување во странство, во еден извештај на МУП на Кр. СХС се наведува дека со 6-то јануарската диктатура, укинувањето на парламентарниот живот и престанувањето на мандатите на народните пратеници „особено било поразно за Анастасијевиќ“ (Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/1931, Ф. „Бугарска“ — разне години, Пов. бр. 917 од 2. IX. 1931 год.).

²⁹ Според оригиналните документи на Државната хипотекарна банка во Скопје, се гледа оти на 9. VII. 1927 год. Шалев подигнал 50.000 динари, а на 21. IV. 1928 година (по неговото судење) 100.000 динари. Сопругата, пак, на Анастасов, со негово одобрување во декември 1927 година од истата банка подигнала 50.000 динари, а на 27. 7. 1928 год. 30.000 динари. (Архив СИП-а, ПАКСД — ДН „Женева, П/52, Ф. „Бугарска“ (1929), прилози без број.

³⁰ Ibidem.

³¹ Veritas, стр. 169—170.

³² Илић Димитрије, „Бугарска под црном руком Македонског комитета“, Београд 1933, стр. 12.

³³ В. „Политика“, од 27. III. 1928.

³⁴ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф—7, Стр. Пов. 84 од 31. I. 1930 (Стр. пов. телеграма на Коста Кумануди до Шуменковиќ во Женева бр. 119 од 30. I. 1930 година).

јата, самиот Илиев, покрај другото, ја навел и неговата лоша материјална состојба особено по Студентскиот процес.³⁵

Интересно е прашањето дали Шалев, Анастасов и Илиев пројавувале политичка активност пред 1920 година. Ние не можевме да го утврдиме тоа, освен што ќе одбележиме дека Шалев и Илиев се појавуваат како потписници на Мемоарот што го поднеле македонските студенти од Софискиот универзитет во 1919 година до Конференцијата за мир во Париз и до големите сили — победнички.³⁶

Покрај наведеното постојат несомнено и некои други непосредни околности под чија импресија се одлучиле на ваков чекор — напуштање на земјата. Се работи за крупните политички настани во земјата кои настаниле, пред сè, како резултат на ривалството околу делбата на власта помеѓу српската и хрватската буржоазија и активниот отпор на втората против централизмот на првата. Јакнењето на граѓанската опозиција на чело со Хрватската селска странка, раководена од Стјепан Радиќ и непопустливоста на великосрпските хегемонисти збрани околу круната, довело до организираното од дворот³⁷ убиство во парламентот на лидерот на оваа партија во 1928 година. Тоа беа и познатите политички настани кои дојдоа по ова убиство, како што е повлекувањето на пратениците од Хрватска од парламентот, и најпосле воведувањето на Шестојануарската диктатура, запирањето на политичкиот живот, забраната на политичките партии, распуштањето на парламентот и престанокот на мандатот на народните пратеници, потоа, засилувањето на кампањата и пропагандата против режимот од странство, засилувањето и на тероризмот во овие услови и др.

Самото пак врбување, според изјавата на Илиев што ја дал по неговото враќање во Југославија³⁸, одело преку секретарот на бугарското пратеништво во Белград Кузупов. Пред нивното заминување тој одржувал со нив контакти. Снабдени со материјални средства, што им ги дала сопругата на Кузупов, Шалев и Илиев, при крајот на декември 1929 година, односно во почетокот на јануари 1930 година, со своите семејства со југословенски пасоши, заминале за Грција. Во Атина од албанското пратеништво, добиле виза за Албанија, а оттаму преку Италија, допатувале во Женева. Подоцна им се придружил и Анастасов и на тој начин се нашле сите заедно во седиштето на Друштвото на народите, каде требало да ја извршуваат својата петиционерска мисија.

³⁵ Илић Димитрије, *op. cit.*, стр. 12.

³⁶ „Mémoire des étudiantes et étudiants de Macédoine à L'Université de Sofia, Sofia 1919, p. 18.

³⁷ Преглед на Историјата на Сојузот на комунистите на Југославија, Скопје 1963, стр. 154.

³⁸ Илић Димитрије, *op. cit.*, стр. 12.

2. Одгласот од доаѓањето на Шалев, Анастасов и Илиев во Женева и поднесувањето на „нивната“ прва петиција до Друштвото на народите

Појавата на Шалев, Анастасов и Илиев во Женева не минала незабележително во почетокот не само во Бугарија, туку и во други земји. Заинтересираните кругови во Бугарија, како и нивните пропагандистички експозитури во странство, а пред сè шо Женева, настојувале на овие тројца мисионери да им дадат најширок публицитет и значење, претставувајќи ги во прв ред како „избрани претставници“ на „бугарското малцинство од Македонија под југословенска власт“, припишувајќи им дур и „високи положаи“ кои наводно ги заземале со титули и слично.

Откако пристигнале во Женева, користејќи ги своите созданици отпорано врски, уредникот на врховистичкиот весник „La Macédoine“ и човекот на ВМРО на Иван Михајлов во Женева, Симеон Ефтимов, им организирал и конференции за печатот, така што дел од женевскиот печат го објавил нивното доаѓање.³⁹ Откако ја предале првата петиција во ДН, Шалев и Илиев (не чекајќи го пристигнувањето на Глигор Анастасов) на 17. I. 1930 година составиле едно коминике за печатот кое умножено на циклостил го доставиле до редакциите на некои весници во Женева, а кое дошло и до рацете на некои дипломатски претставници во седиштето на ДН.⁴⁰ Во соопштението за печатот се наведува дека „Една делегација, испратена од бугарската народност од Македонија и составена од Димитар Шалев... и Димитар Илиев... пристигнала во Женева за да му предаде на ДН една петиција, барајќи ја примената на одредбите за заштитата на малцинствата во Македонија“.⁴¹ Карактеристично е што овде не изостанале и титулите на „претставниците“. Така Шалев е претставен како „бивш претседател“ („ancien maire“) на Скопје⁴² што секако не одговарало на неговата вистинска функција која ја вршел во скопската општина.

И самите „мисионери“ отпрвин си придавале важно значење, посебно на својата улога која требало да ја одиграат пред

³⁹ За нивната конференција за печатот веднаш јавил до својата влада во Белград Илија Шуменковиќ (Архив СИП-а, ПАСД — ДН, П/52, Ф—7, Пов. бр. 52 од 20. I. 1930 — телеграма), макар што во својот следен извештај (Пов. бр. 53 од 21. I. 1930 г.) наспоменува дека некои странски дописници претпочитале други поинтересни меѓународни прашања кои биле „на дневен ред како што била на пример Навилната конференција во Лондон.“ Поопширен коментар за Шалев и Илиев е одбележан во „Les Minorités Nationales“, Lausanne — Bruxelles, Troisième année, No 1, Janvier 1930, p. 18.

⁴⁰ Архив СИП-а, ПАСД — ДН, П/52, Ф—7, Пов. бр. 52 од 20. I. 1930 (прилог).

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibid.

Друштвото на народите. Така, на пример, одговарајќи на една поздравна телеграма на Македонското братство од Кустендил, својата акција тие ја именуват дури и како движење т.е. како „претставници на движењето на народот (од Вардарска Македонија В. К.) за човечки правдини“.⁴³ И стремежот за давање на поголема гласност со цел да се истакне важноста на нивното доаѓање и идната акција е мошне видлив и кај самите нив. Во едно писмо што го испраќа од Женева до Македонскиот национален комитет во Софија, Шалев настојува да се пишува колку се може повеќе „за да ги предизвикаме брановите... да се даде поголема јавност во Македонија.“⁴⁴ Набргу по нивното пристигнување во Женева, веројатно по сугестија од одредената страна, Шалев и Илиев сториле една, од етичка гледна точка, непопуларна демонстрација, кога во тамошната руска православна црква, која ја издржавала владата на Кралството Југославија, организирале помен на паднатите бугарски војници во последните војни. За тоа тие се послужиле со несериозен трик т.е. го измамиле главниот свештеник кој, без да знае зошто се работи, дури лично го извршил обредот. Одржувањето на поменот било објавено во Женевскиот печат. Но откако за ова разбрал изманиот руски свештеник — кому за тоа му било сигнализирano од Кралската постојана делегација во Друштвото на народите, по нејзино барање, веднаш дал изјава за постапката на мисионерите која е исто така објавена во печатот.⁴⁵ Оваа постапка подоцна дошла и до ушите на Ерик Драмонд.⁴⁶

Во врска со ваквата смислена акција и политичка улога која овие личности требало да ја одиграат во ДН во корист на великобугарската политика спрема Македонија, карактеристично е и тоа што со пристигнувањето во Женева, Шалев и Илиев веднаш поднесле петиција до Друштвото на народите, на 14. I. 1930 година, посетувајќи го Директорот на Одделението за малцинствата на Секретаријатот на ДН.⁴⁷ Се разбира, тоа требало да остави впечаток кај круговите во оваа меѓународна организација и во јавноста дека тие дошле наводно „со готова“ пети-

⁴³ Архив на Македонија (АМ), Скопје, Фонд „Македонски национален комитет, Год. 1912—1943, К. 2. Ф— „Незаведена преписка од 1930 г.“ (Одговор на Шалев на телеграмата од Македонското братство од Кустендил од 5. II. 1930 г.).

⁴⁴ АМ, Скопје, Ф. „Македонски национален комитет“, Год. 1912—1943, К. 2, Ф— „Незаведена преписка од 1930 г.“ (Писмо на Шалев до Македонскиот национален комитет односно до редакцијата на в. „Македонија“ од 10. II. 1930 г.).

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф— „Бугарска“, Пов. бр. 145 од 5. III. 1920 г. (Извештај на Шуменковиќ до МИД за неговиот разговор со Ерик Драмонд.).

⁴⁷ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф—7, (Телефонски извештај на Шуменковиќ до МИД Пов. бр. 50 од 18. I. 1930 год. за поднесувањето на петицијата на Шалев и Илиев во ДН.).

ција што е „составена“ во Македонија, од самото население — „бугарското малцинство“ и коешто ги делегирало како негови „претставници“ за да ја поднесат „во негово име“ до ДН. Затоа на „нивната“ прва петиција што е адресирана до Генералниот секретар на ДН е ставен датумот од „декември 1929 година, Скопје“.⁴⁸ Меѓутоа, иако е тоа така означено во петицијата, сите индиции наводат на заклучок дека таа не е составувана во Скопје. И самиот Илиев, еден од нејзините потписници, подоцна изјавил дека петицијата била претходно подготвена во Бугарија и им е поднесена на потпис. Впрочем, новите петиционери и немале доволно искуство за составување петиции, ниту пак биле доволно запознати со системот и праксата на петиционерството кое одамна било практикувано од страна на бугарските и врховистичките заинтересирани средини во Софија. Од друга страна, за тоа говори и содржината на оваа петиција^{48 а}, која не се разликува од содржините и барањата во петициите што дотогаш биле испраќани од МНК и неговите секции во Бугарија.

Така во уводниот дел на петицијата се повикува на соодветните членови на Сен — Жерменскиот мировен договор, со кои се предвидува заштитата на малцинствата кои живеат во Кр. Југославија, а кои одредби се ставени под гаранција на ДН. Понатаму, дека владата на оваа држава согласно алинеа III, чл. 9 од овој договор, презела обврска да им даде права на сите малцинства што се опфатени во границите на Кралството Србија по 1 јануари 1913 година.⁴⁹ Во петицијата се дава на знаење дека сето ова т.е. овие права му се познати на „бугарското население во Кр. Југославија“ и повикувајќи се наводно на овие одредби на договорот, тоа население се обраќа до ДН со молба тоа да стори сè за да се спроведат и применат овие одредби. Потоа, се напоменува дека изминале десет години од заклучувањето на мировните договори, а одредбите од Сен — Жерменскиот договор кои се однесуваат за заштитата на малцинствата останале мртво слово. Дури „малцинството од бугарска националност во Југославија“, не само што е лишено од правата — предвидени со овој договор, туку е подложено на денационализација и асимилација.

Како и во поранешните, така и во оваа петиција се наведува за „укинувањето“ на некогашните егзархистички училишни и црковни институции во Македонија, за „изгонувањето“ на учителскиот и свештеничкиот егзархистички кадар и сл., и дека југословенската власт им ја забранува на „македонските Бугари во Југославија“ употребата на нивниот мајчин јазик (се разбира, овде се мисли на бугарскиот јазик В. К.), пеење на

⁴⁸ „Représentation de la minorité nationale bulgare en Yougoslavie — Genève, Mémoire présenté au nom de la population bulgare de la Macédoine sous domination Yougoslavie, Genève, 1930, p. 81.

^{48 а} Ibidem, p. 81—83.

⁴⁹ Ibid.

„бугарски“ народни песни, празнувањето на „национални бугарски обичаи“ крштевањата со „бугарски имиња“ на новородените деца и сл. Во петицијата се повторува и она што е изнесувано така често и во поранешните петиции, испраќани до ДН од страна на МНК, за наводно присилно склопување на бракови помеѓу младите жени — Македонки со „српски цандари — испраќани во Македонија.“

Интересен е начинот како се истакнати „прерогативите“ на потписниците. Така, во петицијата е наведено дека „бугарското население од Македонија“ со „длабока вера“ во мисијата на Друштвото на народите и „организирано во свои национални (бугарски В. К.) организации решило да ги испрати во Женева во својство на негови легитимни претставници“ за да ја достават оваа петиција до Друштвото на народите.⁵⁰

На крајот, во петицијата се моли Друштвото на народите да ги преземе следниве мерки, при што свртуваме внимание на нивниот редослед особено на првата точка:

1. да се признае националноста (бугарска В. К.) на македонското население и да се почитуваат стриктно — под контролата на ДН — договорите за заштитата на малцинствата;

2. да се дозволи враќањето во Македонија на македонските емигранти;

3. да се амнестираат сите политички затвореници осудени од српските судови речиси исклучиво затоа што барале права и слободи што се загарантирани со малцинските договори;

4. да се одобри отворање на бугарски училишта и цркви; и

5. за контрола на извршувањето на овие задолженија, што се усвоени од југословенската влада во врска со договорите, да се назначи во овој дел на Македонија специјална комисија што ќе ја именува Друштвото на народите.⁵¹

Како во нивното коминике за печатот, така и во петицијата, не е пропуштено да се потцрта дека досегашните петиции што се доставувани од македонските емигрантски организации од Бугарија наводно одговараат со својата содржина на „желбите на бугарското население во Македонија.“

Самата содржина на петицијата покажува дека нејзината основна интенција била да се „докаже“ пред ДН и признае од негова страна дека Македонците се „Бугари“, а не „Срби“, за што во дадениот момент биле најмногу заинтересирани великобугарските и врховистичките кругови во Софија. Затоа, ова барање било ставено на прво место во петицијата. Тоа го одбележува и весникот „Македонија“ во Софија, набројувајќи ги и другите барања.⁵²

По една седмица откако Шалев и Илиев ја поднесле оваа петиција, на 28. I. 1930 година, во Женева доаѓа и третиот пе-

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid.

⁵² В. „Македонија“, Софија, од 18. I. 1930 год.

тиционер Глигор Анастасов, кој со една изјава што е придодана кон поднесената петиција, се придружил како потписник на петицијата.⁵³ Исто така тие објавиле дека формирале т.н. „Претставништво на бугарското национално малцинство во Југославија во Женева“ („Représentation de la Minorité nationale bulgare en Yougoslavie — Genève“).⁵⁴ На тој начин оваа група се комплетираше и можела да отпочне со своето дејствување пред ДН.

3. Одгласот од појавата на Шалев, Анастасов и Илиев во Женева во Бугарија и напорите на југословенската кралска дипломатија за објавување нивната прва петиција за неприемлива од Комитетот на тројцата на Советот на Друштвото на народите

Појавата на Шалев, Анастасов и Илиев, во Женева со оглед на нивната најавена мисија која тие требало да ја одиграат во ДН, е означувана во Бугарија како крупен успех на бугарската повоена малцинска политика по однос на македонското прашање. На бугарската јавност и на македонската емиграција и овој пат е сервирано дека сега, со појавата на овие петиционери, навистина дошол моментот кога ќе се издејствуваат „малцинските права“ на „бугарите под српска власт.“ Точно е и тоа дека појавата на Шалев и другарите во Женева, во периодот кога и самата петиционерска политика на бугарските влади спрема Македонија се наоѓала во криза, претставуваше нов имплус и охрабрување на приврзениците на таквата политика. Затоа заинтересираните владејачки и врховистички кругови во Бугарија настојувале да дадат колку што е можно поширок публицитет за доаѓањето на овие тројца во Женева, бидејќи и за самите нив тоа значело засилување на нивната внатрешна политичка положба во таа земја.⁵⁵ Посебно овде биле заинтересирани и круговите и приврзениците на Ванчо Михајлов⁵⁶ во врска со исходот на борбата којашто се разгорувала помеѓу протоговистите и михајловистите. Имено, оваа акци-

⁵³ Représentation de la Minorité nationale bulgare en Yougoslavie — Genève. Mémoire présenté... p. 35—86.

⁵⁴ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф—7, Од извештајот на новинарот Милоје М. Сокиќ до КСД — ДН во Женева од 12. II. 1930 год. (прилог без број).

⁵⁵ За илустрација до кој степен бил одзивот на бугарскиот печат во врска со појавата на Шалев, Илиев и Анастасов во Женева, како и поднесувањето на првата петиција, ги наведуваме следниве весници: „Македонија“ од 21. I. 1930; „Зора“ од 23. I. 1930; „Независимост“ (На Даскалов) од 21. I. 1930; „Независимост“ (на Смеслов) од 21. I. 1930 год.; „Слово“ од 22. I. 1930; „Радикал“ од 22. I. 1930; „Народ“ од 22. I. 1930; „Вардар“ од 19. I. 1930; „Утро“ од 19. I. 1930; писмото на Анастасов до Генералниот секретар на ДН Ерик Драмонд, со кое се придружува кон првите двајца петиционери, е објавено во в. „Македонија“ од 5. II. 1930 год. и во в. „Зора“ од 6. II. 1930 год.; и др.

ја на Шалев и другарите, требало да ги зајакне позициите на вторите во Бугарија во борбата со протогеровистите кои иако ја следеле петиционерската акција за којашто станува збор, сепак се пројавувале порезервирано спрема петиционерството како метод на политичко дејствување по македонското прашање.⁵⁷ Ваквиот став на протогеровистите повеќе е резултат на фактот што петиционерството го инспирирале и поддржувале званичните бугарски власти кои стоеле на страната на ванчовистичката ВМРО и МНК. Општо земено, се забележува дека од 1930 година т.е. откако отпочнала акцијата на тројцата петиционери во Женева, во Бугарија била засилена пропагандата на овие десничарски реакционерни групи на македонската емиграција кои го исползувале доаѓањето на Шалев и другарите во Женева за да ги зајакнат своите позиции сред емиграцијата кои и така биле расклатени поради влијанието на протогеровистите и на прогресивното движење, посебно на ВМРО (обединета).

До кој степен бугарските маси и македонската емиграција, како и Македонците во Пиринска Македонија, биле заблудувани во врска со појавата и најавената акција на Шалев и другарите, говори и фактот што големи надежи во успехот на нивната мисија полагале не само споменатите кругови во Бугарија, туку и оној дел од печатот во неа којшто дотогаш нередовно објавувал вести за петиционерската акција во ДН, сега не ја пропуштил приликата за да се настрои бугарската јавност на великобугарски позиции, по однос на Македонија. При тоа посебно внимание печатот му посветил на тврдењето пред јавноста дека Шалев, Анастасов и Илиев се вистински претставници на Македонците од Вардарска Македонија. Така, по повод нивната појава во Женева, органот на Демократската партија на Бугаја дури пишува дека „минатото и општествената положба на делегатите категорички докажува оти протестот на Македонците доаѓа по **нивна сопствена иницијатива**.“ Понатаму весникот и дава „историско значење“ на петицијата бидејќи од постоењето на Друштвото на народите „**ова е прв пат Македонија да ѝ се обраќа непосредно на Женева**“, и додава дека „... Досега Друштвото на народите постојано одбегнуваше да ги постави на разгледување петициите коишто му беа упатувани од македонската емиграција...“ (подвлекол В. К.)⁵⁸

Ете во каква политичка атмосфера во Бугарија била пречекана и поздравена веста за појавата и мисијата на Шалев, Анастасов и Илиев во Женева. Во дадениот момент таа прет-

⁵⁶ И „Свобода или смрт“ бр. 112 од 1. III. 1930 год., како уводна статија го поместува интервјуто што го дал Ванчо Михајлов на унгарскиот весник „Pester Lloyd“ во врска со „преземените постапки во Женева на македонските политичари.“

⁵⁷ „Свобода или смрт“ (протогеровистичка), Бог. В. бр. 104 од 20. I. 1930, стр. 15 (види ја статијата „Македонската петиција во Женева“).

⁵⁸ В. „Знаме“, София од 20. I. 1930 год.

ставувала сериозно надевање кај бугарската јавност дека сега во Вардарска Македонија, ќе бидат постигнати одамна саканите миноритетни барања и цели за „поборбените Б'лгари“, а откако била поднесена првата петиција, очите и ушите во Бугарија биле насочени кон Женева, во живо очекување на резултатите од нејзиното разгледување.

Независно од тоа што доаѓањето на Шалев, Анастасов и Илиев отпрвин било примено не така возбудливо во круговите на Секретаријатот на ДН, бидејќи Женева била полна со политички емигранти — како што и самиот Ерик Драмонд во таа смисла се изразил за тројцата пред постојниот делегат на Кр. Југославија во ДН — Илија Шуменковиќ⁵⁹, сепак, оваа вест за владата на Кр. Југославија делувала изненадувачки и била мошне непријатна. Телефонските разговори и честата размена на телеграмите помеѓу СКД во Женева и Белград тоа најдобро го илустрира. Владата веднаш побарала од Шуменковиќ да и ја испрати петицијата, што е и сторено.⁶⁰ Изјавата пак на петиционерите дека ќе останат во Женева за да ја продолжат акцијата и дека ќе поднесат и друга петиција наводно „со преку илјада потписи“ од Македонија,⁶¹ а особено доаѓањето и на Глигор Анастасов на 28. I. 1930 година, биле доволна индикација за белградската влада дека е во Женева ситуацијата сериозна. За тоа мошне јасно говорат првите чекори коишто таа ги презела. Така на пример, на барање на владата, организирано е од страна на Генералниот конзулат на Кр. Југославија во Женева, следење на движењето и работата на тројцата петиционери.⁶² Владата исто така и дала службен налог на својата делегација при ДН за испитување на можностите за да се придобие Димитрија Илиев повторно за Белград „без да се прави прашање за средствата“ за таа цел.⁶³ И покрај тоа што владејачките кругови во Белград грижливо и свесно ја држеле на страна југословенската јавност, а посебно македонскиот народ од она што се збиднувало во Женева сврзано со неговата положба, сепак овој пат, бидејќи се работело за релативно познати луѓе, владата не можела да го сокрие нивното „исчезнување“ та презела мерки како би се осудила и парирала нивната акција. Затоа, биле организирани и јавни собири во некои места во Македонија, со цел овие тројца да се разобличат и огласат како „предавници на својот („српски“ В. К.) народ“ и воопшто

⁵⁹ Архив СИП-а, ПAKCД — ДН, Женева, П/52, Ф—7. Телеграма на Шуменковиќ до МИД во Белград Пов. бр. 61 од 23. I. 1930 год.

⁶⁰ Архив СИП-а, ПAKCД — ДН, Женева, П/52, Ф—7, Пов. бр. 23 од 21. I. 1930 (Телеграма од Кумануди до Шуменковиќ).

⁶¹ Архив СИП-а, ПAKCД — ДН, Женева, П/52, Ф—7, Извештај на Шуменковиќ од МИД, Пов. бр. 64 од 23. I. 1930 год.

⁶² Архив СИП-а, ПAKCД — ДН, Женева, П/52, Ф—7, Одговор од Шуменковиќ на телеграмата од МИД, Стр. пов. 94 од 29. I. 1930 год.

⁶³ Архив СИП-а, ПAKCД — ДН, Женева, П/52, Ф—7, — Кумануди со Пов. бр. 84 од 31. I. 1930 год., до Шуменковиќ.

како личности со свои сомнителни морални квалитети и сл.⁶⁴ Притоа, се отишло дури дотаму некои од нивните најблиски и јавно да се откажуваат од нив.⁶⁵ Впрочем, не била осамена појавата сред Македонците да доаѓа до семејни и фамилијарни раздори, разделби и вакви трагедии, против нивната волја и сл., — што е последица од ривалството и меѓусебната борба на соседните буржоаски влади, околу Македонија, кое не престанало и по нејзината поделба по Првата светска војна.

Макар и во условите на спроведување отворен диктаторски режим, владата на Шестојануарската диктатура очевидно сакала да ги парира политичките импликации кои евентуално можеле да бидат предизвикани од појавата и акцијата на Шалев и другарите во Женева. Зашто сè уште биле свежи сеќавањата од меѓусебните партиски и парламентарни борби, во кои буржоаско-демократската опозиција — во стремежите да се добере и да ја подели власта, покрај тоа што се служела со паролите на народните маси и сета демократска јавност, за граѓански права и воопшто за демократизација на внатрешно-политичкиот живот во земјата, таа особено ја користела и истакнувала тешката положба и исклучителниот режим во Македонија⁶⁶, за напади врз белградските централистички кругови. Затоа, изразувајќи ги настојувањата на овие кругови да ги задржат своите централистички позиции, за владата на Петар Живковиќ, доаѓањето на Шалев, Анастасов и Илиев во Женева било непожелно не само заради тоа што се работело за нова категорија петиционери по т.н. „македонско прашање“, како прашање за „заштита на бугарско малцинство“ во Кр. Југославија, туку и заради тоа што пред и во текот на Шестојануарската диктатура земјата ја напуштиле како политички емигранти некои буржоаски политичари од Хрватска (Ј. Крњевиќ, Кошутиќ, Шутеј и други), така што природно се претпоставувало дека сега ќе дојде до поврзување на Шалев и другарите со хрватската граѓанска емиграција, која ќе потпомогне покрај хрватското прашање „да

⁶⁴ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/1931, Ф— „Бугарска, разне године“, Пов. бр. 914 од 2. IX. 1931 год. (Извештај на МУП со Пов. бр. 31275 од 28. VIII. 1931 година, со податоци за Глигор Анастасов и за одржување на митинзи за кои станува збор.).

⁶⁵ Таков бил случајот со Милан Анастасов, братот на Глигор, кој на митингот во Кавадарци, што бил организиран против неговиот брат Глигор, изјавил дека наводно се откажува од него. (Види цитиран документ под фуснота „64“.) Исто така и сестрата на Шалев наводно сакала да се откаже од својот брат, но редакцијата на в. „Политика“, не сакала да ја објави таа нејзина изјава. (Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф. „Бугарска“, Пов. бр. 255 од 4. IV. 1930 год. — Извештај на МИД до КСД — ДН во Женева.).

⁶⁶ Познати се во речената смисла изјавите и протестите за тешката положба во Македонија на Ј. Давидовиќ, Стјепан Радиќ, на мнозина истакнати народни пратеници од некогашните опозициони граѓански партии, како во бив. парламент на Кр. Југославија, така и на политичките зборови и сл.

го засилат истакнувањето и поставувањето и на Македонија пред меѓународните фактори, а во прв ред пред ДН.⁶⁷ Впрочем, оваа хрватска, главно франковистичка емиграција, поврзана со крајните терористички фашистички кругови во Европа, во ова време ја засилува сè повеќе својата дејност против Југославија, која всушност била насочена кон отцепувањето на Хрватска од составот на Југославија, односно кон нејзиното распарчување. И МНК во смисла на отцепувањето на Македонија од Југославија, се поврзува со групата на Анте Павелиќ,⁶⁸ за која цел дури се склучува и спогодба во Софија пролетта 1929 година.⁶⁹

Постоеле и други причини поради кои југословенската кралска дипломатија овој пат се нашла во поинаква и поделкатна положба. Имено, бугарската страна извлекла достапно поуки од мотивите за одбивањето на досегашните петиции за „малцинската заштита“ на македонското население што беа упатувани главно од МНК до ДН. Затоа, при составувањето на петицијата на Шалев и другарите, водена е посебна грижа таа бездруго да ги исполнува петте услови за приемливоста. При тоа особено се водело сметка, петиционерите да не ја губат политичката врска со државата и владата кон која и припаѓаат. Имено, тие и натаму си се сметале за поданици на Кр. Југославија. Освен тоа, согласно со Резолуцијата на Советот на ДН во Мадрид, Генералниот секретар на ДН, Драмонд, како што е речено, бил мошне претпазлив по однос на одбивањето односно прифаќањето на малцинските петиции. Исто така, поранешниот став на Комитетот на тројцата на Советот на ДН од 5. VI. 1928 година од правна гледна точка не можел да биде применет на овој извор. Затоа, по приемот на оваа петиција Секретаријатот на ДН ја подложил истата на редовна процедура.

⁶⁷ Според неколку копии на извештаи од пратеникот на Кр. Југославија од Софија, Непиќ, коишто владата ги доставила до својата постојана делегација во Женева, се заклучува дека таа имала доволно индикации за да ја доведе акцијата на Шалев, Анастасов и Илиев во врска со другите реваншистички и реакционерни кругови од соседните земји и граѓанските емигранти од Југославија. Така, на пример, се претпоставувало дека идејата за организирање на оваа петиционерска група паднала на еден состанок во август 1929 година во Будимпешта меѓу делегатите на „Комитетот“ (бугарски В. К.) и Павелиќ и Перчец, како што на доаѓањето на овие двајца во Софија (коешто се и остварило) му претходеше состанок на истите со Д-р Станишев во Австрија по мартовската сесија на Друштвото на народите. За овој состанок што се одржал близу италијанско-австриската граница, на пратеникот му зборел Обов во Париз. На состанокот, освен Станишев, Павелиќ и Перчец, биле присутни и претставниците на „Разбудените Унгарци“, од т.н. „Косовски комитет“ и италијанската известителна служба. Од ова се извлекол заклучок дека „... сево ова укажува на добро организирана акција против безбедноста на нашата држава...“ (Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф—9, Пов. бр. 207 од 22. III. 1930 и Пов. бр. 244 од 2. IV. 1930 г.).

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Veritas, op. cit., стр. СХСХVI.

Но и покрај тоа што владата на Кр. Југославија знаела за мотивите од кои овој пат се раководел Секретаријатот на ДН, земајќи ја во постапка оваа петиција⁷⁰, таа непоколебливо ќе настојува да ја парира оваа акција што доаѓала откај Бугарија и женевските петиционери за да се ослободи од неудобниот за неа политички ефект што таа го предизвикала како и од неизвесноста од исходот на истата. Зашто во случајот со петицијата на Шалев, Анастасов и Илиев не се работело толку за правната туку политичката страна на прашањето, која повеќето и била поставувана со петицијата и третирана во печатот, имено, дека сега ДН ќе треба да се изјасни: да ли Македонците се „Срби“ или „Бугари“. Така, на пример, ова прашање било покренато и на заседанието на Комисијата за малцинствата на Меѓународната унија на здруженијата за Друштвото на народите, од 23 и 24 февруари 1930 година, кога генералниот секретар на Унијата Т. Ријсен (Th. Ruysen)⁷¹ поднел кус реферат пред споменатата Комисија за усвоените измени во процедурата по малцинските петиции што ги донел Советот на ДН на својата Мадридска сесија. По тој повод Т. Ријсен се осврнал на петицијата што ја поднесле Шалев, Анастасов и Илиев до ДН, укажувајќи на „корисноста“ од оваа петиција, „која што може да го доведе Друштвото на народите да заземе став по се уште отвореното прашање за бугарскиот или небугарскиот карактер на словенското население во Македонија.“⁷² Освен тоа, токму во овој период, на страниците на органот на Меѓународната унија за здруженијата за Друштвото на народите „Les Minorités Nationales“ е започната остра полемика помеѓу Т. Ријсен и проф. Е. Бове (Ernest Bovet) од една и Д-р Шаховиќ⁷³ од друга страна,

⁷⁰ UNL and A, Geneva, Doc. No 4/16962/166 February 17th, 1930 (Нота од Генералниот секретар на ДН со која се доставува петицијата на Шалев, Анастасов и Илиев до владата на Кр. Југославија.).

⁷¹ Проф. Ријсен, (The Ruysen) — познат публицист кој посебно се занимавал со малцинското прашање во Македонија. Првин се изјаснувал дека Македонците се „бугарско малцинство“, но подоцна покажува видлива воздржаност по ова прашање.

⁷² Ruysen Th.: La Commission des minorités de l'Union internationale (des Associations pour la Société de Nations B. K.), Session de Bruxelles, 23—24, Février 1930, „Les Minorités Nationales“, Lausanne — Bruxelles Troisième Année, No 1, Janvier 1930, p. 28.

⁷³ Проф. Ернест Бове (Ernest Bovet) бил главен и одговорен уредник на сп. „Les Minorités Nationales“ и генерален секретар на Швајцарската лига на Друштвото на народите од Лозана. Проф. Ксенофон Шаховиќ, по потекло е Македонец и како застапник на великопрспската теза за националниот белег на Македонците бил често пати член на делегацијата на Југословенската лига на Друштвото на народите, каде ги бранел овие ставови.

околу прашањето — што се Македонците: „Срби“ или „Бугари“.⁷⁴

Во таква атмосфера настанала жива дипломатска активност во ДН околу оваа петиција, при што предничела југословенската кралска дипломатија, која сакала да се најде решение за петицијата да се прогласи за неприемлива. Очевидно е дека таа била заинтересирана за ставот на Комитетот на тројцата особено со оглед првото барање во петицијата. Затоа, откако на југословенската влада и била доставена истата, Шуменковиќ во таа смисла и го водел разговорот со Драмонд на 21. II. 1930 година.⁷⁵ Тој го прашал за неговото мислење по однос ставот што го заземале поранешните комитети на тројцата спрема одбивањето на југословенската влада на тврдењата дека во Југославија не постои какво и да било бугарско малцинство. Драмонд, навистина, му одговорил дека досега ниту еден Комитет на тројцата не донел каква било одлука по тоа прашање и верувал дека таков ќе биде ставот и понатаму, но сепак, за да ја држи владата на Југославија во неизвесност а и под влијание, според нашето мислење, — му укажал на југословенскиот дипломатски претставник дека е прашањето „мошне тешко“ повеќе затоа што за времето на извесни преговори помеѓу владите на Грција и Бугарија⁷⁶, Советот (на ДН В. К.) „бил наведен, секако имплицитно, да претпостави постоење на малцинство со бугарски говорен јазик во грчка Македонија“.⁷⁷ Драмонд додал дека „не би било мудро“ југословенската влада да ја одбие приемиливоста на петицијата „само затоа што е несигурна во поглед одлуката на Претседателот и на неговите двајца колеги.“⁷⁸

Меѓутоа, и покрај добиените уверувања за изземање на политичкиот момент и во овој случај и покрај непопустливоста на Драмонд на натамошните интервенции на Шуменковиќ за прогласување на оваа петиција за неприемлива, југословенската влада не престанала да бара излез од оваа непријатна положба во која била ставена во врска не само со петицијата на Шалев и другарите, туку и воопшто со нивната појава, бидејќи доколку истите не ќе бидат огласени како непожелен извор од

⁷⁴ „Les Minorités Nationales“, цит. бр., р. 33—40; и No 45 Juillet — Septembre 1930, р. 1—2 и р. 42—47; Органот пак на МНК „Македонија“ од 10. II. 1930 година, истакнува дека „Македонските претставници во Женева, му укажуваат на Белград на неговата должност...“

⁷⁵ АМ, Скопје, Микрофилмирани материјали од Швајцарија, К. 146, Снимци 439—440; „Minutes“ на Драмонд за разговорот што го водел со Илија Шуменковиќ на 21. II. 1930 год.

⁷⁶ Овде Драмонд мислел секако на т.н. „Мали протоколи“.

⁷⁷ АМ, Скопје, Микрофилмирани материјали од Швајцарија, К. 146, Снимци 439—440; „Minutes“ на Драмонд за разговорот што го водел со Илија Шуменковиќ на 21. II. 1930 година.

⁷⁸ Ibidem. (Комитетот на тројцата на Советот на ДН, го сочинуваат претседателот на Советот на ДН и уште двајца членови коишто тој ќе ги покани на соработка.)

ДН, тие и натаму ќе дејствуваат политички неповолно во Друштвото на народите во поглед на Македонија. Од каде произлегува ваквиот цврст став на официјалниот Белград за дејствување на дипломатско поле за дискриминација на тројцата петиционери како извор на петиции? Секако, тогашните белградски политичари добро го познавале својот противник и знаеле каде му е слабото место — односно „каде да удрат“⁷⁹. Ним им било јасно дека таа акција дошла откај Бугарија. Во тоа југословенската влада не се сомневала. Дури за тие врски таа имала јасни индиции, како на пример, со начинот како се реагирало откај Бугарија, кога Шалев и другарите се појавиле во Женева, во бугарскиот печат, со објавувањето на поздравните телеграми помеѓу петиционерите и претседателот на МНК д-р Станишев, со објавувањето на петицијата на Шалев и д-те во весникот „Македонија“ којшто ги објавил дури и факсимилите со оригиналните потписи на Шалев и Илиев. Имено, тесниот временски интервал од поднесувањето на петицијата и од нејзиното публикување во в. „Македонија“ бил една од индициите за Белград дека таа била подготвена првин во Софија, па потоа Шалев и Илиев ја поднесле до Друштвото на народите.⁸⁰ Од ова заинтересираните владеачки кругови во Белград извлекле заклучок дека петицијата веќе била во Бугарија кај оние фактори што ја раководеле оваа акција; освен ова на властите во Белград им оставило посебен впечаток и подоцнежното доаѓање на Анастасов во Женева, за кого се разбрало дека првин бил во Софија, па потоа заминал во седиштето на ДН.⁸¹ Затоа и овој пат својот став за оспорување на приемливоста на оваа петиција владата на Кр. Југославија го засновала на својата досегашна политичка линија — на врските на петиционерите со „Македонскиот комитет“...⁸² Таа веднаш отпочнала трескаво да работи на прибавување писмени сведоштва за врските на Шалев и друга-

⁷⁹ Ова се зборови на Воја Маринковиќ што ги употребил во една своја телеграма до Шуменковиќ.

⁸⁰ В. „Македонија“ од 22. I. 1930 год.

⁸¹ Според податокот на Главниот Генералштаб на Министерството на војската и морнарицата на Кр. Југославија (Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф. „Бугарска“ (1929), Пов. бр. 199 од 22. III. 1930 год. — Доставен извештај на Главниот Генералштаб од страна на МИД Стр. Пов. 220 од 12. III. 1930 год.).

⁸² Во оваа смисла охрабрувачки делувала веста од пратеникот на Крал. Југославија во Софија, дека дипломатскиот претставник на Велика Британија во Софија, ја испратил во Лондон петицијата на Шалев, Илиев и Анастасов „за информација“. По тој повод тој соопштил дека „може да се смета како сигурно дека оваа петиција е дело на Македонскиот комитет...“ (Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф—9, Пов. бр. 257 од 27. II. 1930 год.; доставен извештај на МИД од пратеникот на Кр. Југославија во Софија.).

рите со „Македонскиот комитет“. Така уште на 3. III. 1930 година, Постојаната делегација при ДН на Кр. Југославија при ДН, побарала од својата влада да се приберат и достават докази за врската на петиционерите со ВМРО на Ванчо Михајлов.⁸³ Со ова барање биле веднаш задолжени Министерството на војната и Министерството за внатрешни работи. На тоа брзо се работело и во оние административни ресори кои имале можност да достават такви податоци.⁸⁴

Повод за ваквото истапување на владата на Кр. Југославија во ДН, бил и атентатот во Пирот и други места, а и одделните заканувања што ги изнела терористичката ВМРО на Ванчо Михајлов преку својот илегален орган доколку не биде поволно решена петицијата на Шалев, Анастасов и Илиев.⁸⁵ Прв чекор за оспорувањето правото на тројцата да поднесуваат петиции до ДН, по налог на својата влада, сторил Илија Шуменковиќ пред Генералниот секретар на ДН Ерик Драмонд на 5. III. 1930 год.⁸⁶, изјавувајќи му дека неговата влада ќе ја одбие петицијата како неприфатлива, бидејќи таа има извесни докази „дека тројцата петиционери работат во согласност со Македонскиот комитет и дека ќе ги смета како агенти на овој Комитет“, додавајќи дека неговата влада особено сега се плашела бидејќи „понамолното какво и да било охрабрување што би им се давало на петиционерите (од страна на ДН В. К.), би имало сериозни политички последици“, и дека „југословенското јавно мислење е возбудено поради неодамнешниот атентат во Пирот“. Во

⁸³ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф— „Бугарска“, Телеграма од Шуменковиќ до МИД и Посланството во Софија со која се бараат итно докази за врската на петиционерите со ВМРО на Иван Михайлов. (Пов. бр. 143 од 3. III. 1930 год.).

⁸⁴ Министерството на војската и морнарицата и МУП.

⁸⁵ Предавањето на петицијата на Шалев, Илиев и Анастасов се совпаѓа со времето кога во Софија се потпишувала спогодбата меѓу Кр. Југославија и Бугарија околу уредувањето на пограничните прашања. Со оглед на тоа што со оваа спогодба и Бугарија преземала на себе обврската да ги спречува насилните средства, по потпишувањето на спогодбата како реакција на истата, дојде познатиот Пиротски атентат што го изврши терористичката ВМРО на Иван Михайлов. Статијата пак „Следјте думите ще дојдат делата“ којашто беше објавена во илегалниот весник „Свобода или смрт“ на оваа организација (В. „Свобода или смрт“ Но 112 од 1. III. 1930 год.) била наменета за да се закани отворено со терористичка акција, бидејќи поминало веќе два месеца од предавањето на петицијата на Шалев и другите, а истата се уште не била доставена ниту на владата на Кр. Југославија, ниту на големите сили. Овие факти белградските кралски дипломати обилно ги ползуваа во прво време во ДН за да ја докажат врската на петиционерите со терористичката ВМРО, која на овој начин ја напаѓа не само Кр. Југославија туку и Друштвото на народите, Генералниот секретар на истото, големите сили и Европа.

⁸⁶ АМ, Скопје, Микрофилмирани материјали од Швајцарија (ММШ) К. 145, Снимци: 431—433 („Minutes“ на Ерик Драмонд за разговорот што го водел со Илија Шуменковиќ, на 5. III. 1930 год.).

името на својата влада тој го оспорувал правото на петиционерите дека се „избраници“ на народот и наспомнал дека таа смета дека петиционерите не можеле лично да поднесуваат петиции, и таа не го признава воопшто овој извор кој според неа „не е добро проучен“.⁸⁷

Драмонд му одговорил на Шуменковиќ дека „тоа не е јасен доказ“ и барал сигурни докази доколку се смета од страна на југословенската влада да се оспори приемливоста на петицијата врз изнесената основа⁸⁸. Ваквата решеност на југословенската влада на 14. III. 1930 година од Шуменковиќ⁸⁹ му била потврдена и на директорот на Одделението за малцинствата на Секретаријатот на ДН Пабло де Аскарате и покрај противењето на истиот дека со тоа би се нарушувала процедурата која е установена од страна на Советот на Друштвото на народите.

До кој степен прашањето околу акцијата на Шалев и другарите била сериозна за официјалниот Белград, говори и личната интервенција по ова прашање во Секретаријатот на ДН на министерот за надворешни работи на владата на Петар Живковиќ, д-р Воја Маринковиќ. За нас е мошне интересен разговорот што го водел со директорот на споменатото одделение на Секретаријатот на ДН Пабло Де Аскарате на 19. III. 1930 година по однос на „македонското прашање“⁹⁰. Маринковиќ тогаш разговарал долго со Аскарате и „во многу детали“ и со „une grande force de conviction“ на низата „битни нешта кои требало во Друштвото на народите да се имаат предвид за да се разбере во суштина дадената ситуација“, како го окарактеризирал овој разговор Аскарате со Маринковиќ. Меѓу прашањата кои биле спомнати од Маринковиќ, на прво место тој говорел по прашањето што се Македонците, укажувајќи му дека „српска Македонија е населена со едно население кое не треба да се смета ниту како Бугари, ниту како Срби...“⁹¹, дека тоа население нема никаква национална свест, та според тоа истото немало никаков интерес ниту барање за да се отворат бугарски училишта. На оваа изјава на Маринковиќ по однос на националната определеност на Македонците, според толкувањето на југословенскиот министер, на маргината на односниот извештај (Minutes) од Пабло Аскарате, генералниот секретар на Друштвото на народите Ерик Драмонд, ја ставил својата забелешка дека е е ова изјава „мошне интересна“ („very interesting“), и ништо

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ АМ, Скопје, ММШ, К. 145, С. 422 (Извештај на Пабло Аскарате до Ерик Драмонд за разговорот, воден со Илија Шуменковиќ од 19. III. 1930 год.).

⁹⁰ АМ, Скопје, ММШ, К. 145, С. 423—427 („Minutes“ на Аскарате од разговорот со Д-р Воја Маринковиќ, воден на 19. III. 1930 год.).

повеќе^{91 a}. Во натамошното излагање Маринковиќ ги изнел гледиштата на југословенската влада за суштината на т.н. „малцинска политика“ на бугарските влади, по однос на постоењето на т.н. „бугарско малцинство“ во Вардарска Македонија, инсистирајќи на тоа дека бугарските политичари всушност не ја сметале установената граница меѓу Бугарија и Кралството Југославија за дефинитивна. На крајот, земајќи ги како повод неодамнешните атентати, инсистирал „avec beaucoup de force“ на невозможноста на југословенската влада да се помири со една ваква ситуација во која „револуционерните и терористички организации од Бугарија можат некажнето да ги убиваат југословенските граѓани“ поради што Маринковиќ „придавал голема важност на тоа од страна на Комитетот (на Тројцата на Советот на ДН В. К.) да постои декларација во смисла: петициите, испраќани од изворите кои имаат револуционерен и терористички карактер не би требало да бидат примани од Друштвото на народите“⁹². На ова последново Маринковиќ инсистирал и при својата средба со Авенол⁹³.

Сепак, за да се извлече од ваквата неблагоприятна положба, југословенската влада била потпомогната од владата на Велика Британија. Зашто во случајов не се работело само за сојузничка лојалност од војната, туку и за британските интереси на ова чувствително подрачје на Балканот, во кое на пример, и Италија и на ваков начин ги мешала своите прсти, како и заради тоа што акцијата на Шалев и другарите значело и алузија на одлуката на Комитетот на тројцата на Советот на ДН од 5. VI. 1928 година, со кое се согласила, како што видовме и владата на Велика Британија.⁹⁴ Затоа, истата се заинтересирала и по дипломатски канали нашла за потребно да интервенира во корист на својата политика. За тоа дознавме од контактирањето на Ерик Драмонд — генералниот секретар на Друштвото на на-

⁹¹ Ibidem.

^{91a} Ibid.

⁹³ AM, Скопје, ММШ, К. 145. С. 422 (Извештај на Пабло де Аскарате за разговорот со д-р Воја Маринковиќ, воден на 19. III. 1930 год. и „Note by Avenol“ од 16. IV. 1930 год.). Наспоменуваме дека Жозеф Авенол бил истакнат француски политичар и финансиски експерт, главно помеѓу двете светски војни. Бил и еден од истакнатите функционери во Секретаријатот на Друштвото на народите. Од 1932 година Авенол е Генерален секретар на Друштвото на народите, после Ерик Драмонд.

⁹⁴ За судрувањето на интересите на големите сили на Балканот, мошне е карактеристична кризата на владата на Љапчев кон крајот на 1928 година. Впрочем, за дејствувањето на бугарската влада, во овој период, во согласност и со поддршката на Италија, како и дека зад акцијата на ВМРО на Иван Михајлов и МНК се чувствувале „рацете на италијанската и бугарската влада“ мошне отворено пишува едниот од непосредните сведоци на овие дипломатски борби во Друштвото на народите околу Македонија, Пабло де Аскарате. (Azcarate, P(ablo). De, former director, Minorities questions section of the League of Nations, League of Nations and national minorities — an Experiment — Translated from the spanish — Washington 1945, p. 50.).

родите, во ова време во Лондон, кога истиот, помеѓу другото, се консултирал и по прашањето за акцијајта на Шалев, Анастасов и Илиев за постапката по однос на нивната петиција, што ја поднеле до Друштвото на народите. Во разговорите што ги водел, од страна на Foreign Office (Кадоган) му е укажано дека владата на Велика Британија располага со сигурни докази за врската на Шалев и другарите со ВМРО (се разбира таа на Ванчо Михајлов).⁹⁵

По своето враќање во Женева, Драмонд му соопштил на Шуменковиќ, на 24. III. 1930 година, дека „го изменил своето мислење“ за петицијата на Шалев и останатите, за нејзината приемливост, давајќи му до знаење дека е возможно за југословенската влада да се оспори приемливоста на петицијата „со оглед на јасните врски кои ги обединуваат петиционерите со Македонската револуционерна организација“, и доколку југословенската влада даде такви докази и тоа го акцентира, има изгледи Комитетот на тројцата не само да ја одбие приемливоста на петицијата, туку и да заземе став во иднина „кадешто постојат такви врски, идните петиции би требало да не се сметаат за приемливи, а Комитетот ќе сфати и какви се и самите подносителите на петицијата.“⁹⁶ Последново Драмонд му го соопштил подоцна и на Директорот на Одделението за малцинствата и Административната секција Пабло де Аскарате, дека при неговиот престој во Лондон добил известување од владата на Велика Британија дека таа располага со „апсолутен доказ“ („absolute proof“) за врските на овие петиционери со „Македонскиот револуционерен комитет.“ Од ова Драмонд извлекол заклучок дека и владата на Велика Британија ја проучувала оваа петиција.⁹⁷

По ова настапила и поспокојна атмосфера во белградските владејачки кругови. Сега владата на Кр. Југославија пристанала да не ја оспорува приемливоста на петицијата, но истовремено изјавила дека ќе поднесе два меморандуми од кои едниот ќе се однесува на врските на петиционерите со „Македонскиот револуционерен комитет“ (на ВМРО В. К.) заедно со изјава дека владата на Југославија не ќе може да одговара на петиции доставени од таков извор, а вториот ќе се однесува на содржината на „сторените обвинувања“ во петицијата.⁹⁸

Во меѓувреме, додека сè уште во јавноста не била позната судбината на петицијата на Шалев и другарите, интересно е да

⁹⁵ АМ, Скопје, ММШ, К. 145, С. 418 (Извештај на Генералниот секретар на ДН, Драмонд за неговиот разговор со Илија Шуменковиќ од 24. III. 1930 год.).

⁹⁶ Ibidem.

⁹⁷ АМ, Скопје, ММШ, К. 145, С. 417 (Доверливо — Confidential — известување на Ерик Драмонд до Пабло де Аскарате од 24. III. 1930 год.).

⁹⁸ UNL and A. Geneva, Doc. No. 4 /19587/27. III. 1930. (Извештај на Драмонд за разговорот со Шуменковиќ од 27. III. 1930 год.)

се одбележи дека на посреден начин во Друштвото на народите е пренесено становиштето на владата на Бугарија односно на претседателот на нејзината влада Андреј Љапчев. Тоа го дознаваме од разговорот што го водел со Аскарате, претставникот на Меѓународното биро за мир, Кид (Kidde). По одржаниот конгрес во Атина тој посетил неколку балкански земји и по тоа ги пренел своите впечатоци на Аскарате на 14. IV. 1930 година, а посебно од разговорот што го водел со министер — претседателот на бугарската влада. По однос на „македонското прашање“ т.е. „заштитата“ на „бугарските малцинства“ Љапчев се искажал во разговорот дека „тој не се интересира во поглед на прашањето на границите, само ако еден режим на правдата биде воведен насекаде.“ Кид потоа се префрлил и на „македонското прашање“ изразувајќи мислење дека би требало прашањето за постоењето на „бугарското малцинство во Јужна Србија“ да биде, предмет на една анкета којашто ќе може да устрои волјата на ова население.“ Кид дури му побарал одговор на прашањето: дали ДН е надлежно да побара од белградската влада да даде своја согласност на една таква анкета. Аскарате одговорил дека Комитетот на тројцата, според установената процедура, треба да соработува по ова прашање со односната влада, што значи дека тоа зависи од повисокиот форум на Друштвото на народите, а не од него.⁹⁹

Меѓутоа, ваквата изјава на Љапчев немала веќе никакво практично значење за круговите на ДН, бидејќи со оглед на изложеното, судбината на првата петиција на Шалев и другарите *de facto*, веќе била решена.

И претставникот на Бугарија во ДН, Миков се заинтересирал кај Аскарате за тоа каква ќе биде судбината на петицијата на Шалев и другарите, но само ја добил информацијата дека Комитетот нема да навлегува во прашањето за националната припадност („бугарска“ или „српска“) на Македонците.¹⁰⁰

По овие мошне живи дипломатски контакти и комбинации околу постапката во врска со петицијата на Шалев и другарите, владата на Кралството Југославија ги доставила до Секретаријатот на ДН своите два меморандуми како свој одговор на споменатата петиција.¹⁰¹ Заедно со нив на Секретаријатот на ДН односно на Комитетот на тројцата му се доставени и писмените докази за врските на Шалев, Анастасов и Илиев со ВМРО на Ванчо Михајлов. Еден од таквите докази кој бил најсилен, би-

⁹⁹ АМ, Скопје, ММШ, К. 145, С. 414 (Minutes на Пабло де Аскарате за разговорот што го водел со Кид на 14. IV. 1930 година).

¹⁰⁰ АМ, Скопје, ММШ, К. 146, С. 400 (Извештај — Confidential — на Пабло де Аскарате за средбата и разговорот со Миков, од 23 мај 1930 год.).

¹⁰² UNL and A, Geneva, Doc. C. 242, 1930, I May 5 1930; C. 245. 1930. I. May 5th 1930.

ло писмото под заглавие „Драги Киро“ пишувано од човек на оваа организација, во кое се говори за Симеон Ефтимов, како „прва личност“ на Организацијата (ВМРО В. К.) во Женева и „кај кого се сега Шалев и Анастасов...“¹⁰²

Ова секако му било доволно на Комитетот на тројцата кој што на сесијата на Советот од мај 1930 година, во чиј состав влегувале по еден претставник на Полска, Велика Британија и Финска, ја разгледал петицијата и забелешките на југословенската влада и донел своја одлука со која се отфрлува односната петиција со една доста куса формулација имено, дека е петицијата „неумесна и неприемлива“, бидејќи не дава доволно гаранции во поглед на својот извор“.¹⁰³ Но исто така карактеристично е и тоа што Комитетот не се впуштал и овој пат во оценката на „конкретните оптужби на петиционерите“ против југословенската влада, ниту пак во поставеното прашање за „постоењето или непостоењето на бугарското малцинство“ во Југославија.¹⁰⁴

Како што се гледа, оваа акција во Друштвото на народите по однос на петицијата на Шалев, Анастасов и Илиев, од која многу се очекувало во Бугарија, и овој пат не ги дала очекуваните резултати. Ваквиот исход донел прилично разочарување кај тамошните заинтересирани политички кругови, се разбира, и на врховистичките од македонската емиграција што биле со МНК и ВМРО на Ванчо Михајлов.

¹⁰² Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф—8, Пов. бр. 459 од 21. V. 1930 (Преведено писмо на српскохрватски јазик за кое станува збор; истото е доставено со Стр. Пов. II. бр. 29 од 8 мај 1930 год. од страна на МУП до К. Фотиќ, ополномоштен министер во Белград. Се работи за фотокопија.).

¹⁰³ UNL and, A. Geneva, Doc. C. 336. 1930. I.

¹⁰⁴ Ibidem.